

Hz. Peygamberi Tesellî ve Kalbini Takviye Bağlamında Tencîmu'l-Kur'ân*

ZEKİ HALİS

Öğr. Gör. Dr. | Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü

Özet: Kur'ân, Hz. Peygamber (a.s.)'a yaklaşık yirmi üç sene peyderpey nâzil olmuştur. Bu nüzulün birçok hikmeti ve sebebi vardır. Bu hikmetlerin en önemlilerinden birisi, bizzat Kur'ân'da açıklandığı gibi, Hz. Peygamber (a.s.)'ın kalbini takviye etmek ve O'nu teselli etmektir. Bu nüzûl sayesinde sıkıntılı bir durumla karşılaştığında ve düşmanlarının her türlü saldırısına uğradığında, ara ara gelen vahiyle kalbi takviye edilmiş ve üzüntüye düşmesi engellenmiştir. Böylece vefatına kadar tebliğ vazifesini en güzel şekilde yerine getirmiştir. Bu çalışmada ise peyderpey nâzil olan vahiyle Hz. Peygamber (a.s.)'ın kalbinin, hangi şekillerde takviye edildiği ve tesellî edildiği incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, tencîm, peyderpey nüzûl, tesellî, takviye.

* Bu makale, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırladığımız *Tencîmu'l-Kur'ân (Kur'ân'ın Parça Parça İnnesi)* adlı doktora tezimizden istifade edilerek hazırlanmıştır.

Tanjim al-Quran in the Context of Consolation Prophet and Reinforcement His Heart

ZEKİ HALİS

L. Dr. | İğdır University, Faculty of Divinity, Department of Basic Islamic Sciences

Abstract: Qur'an has step by step revealed within twenty three years. There are many wisdoms and reasons for this revelation. One of the most important of these wisdoms, as the Qur'an stated, is to reinforce the heart of Prophet and to console him. This study deals with manners of this reinforcement and consolation.

Keywords: Quran, tanjim, step by step revelation, consolation, reinforcement.

Giriş

Allah Teâlâ Hz. Muhammed (a.s.)'ı cahiliye Araplarına ve bütün insanlığa peygamber olarak göndermiştir. İnsanlığa son peygamber olarak gönderilen Hz. Peygamber (a.s.)'ın ilk muhatapları, oldukça katı kalpli ve geleneklerine düşkün olduklarından inançlarını, âdet ve geleneklerini değiştirecek her bir faaliyete şiddetle mukavemet gösterecek yapıda idiler. Bu yüzden onların şirke buluşmuş inançlarını, kötü âdetlerini ve alışkanlıklarını değiştirmek için gelen Hz. Peygamber (a.s.)'ın çok büyük sıkıntılarla karşılaşması mukadder idi. Bundan dolayı kendisini gönderen ilahi güç tarafından sürekli desteklenmesi gerekmektedir. İşte bundan dolayı Allah Teâlâ peygamberine, insanları doğru yola çağırması için gönderdiği Kitab'ını bir anda toptan indirmemiş, ara ara peyderpey indirmiştir. Bu nüzulün sonucu olarak, Hz. Peygamber (a.s.) her ne zaman tebliğ vazifesini yerine getirirken sıkıntılı bir durumla karşılaşmışsa, O'nu teselli eden, kalbini takviye eden âyetler nâzil olmuştur. Böylece Hz. Peygamber (a.s.), kendisini peygamber olarak gönderen ilahi desteği her zaman arkasında hissettiğinden dolayı tebliğ vazifesini en güzel şekilde yerine getirmiştir.

1. Tencim Kelimesinin Lügavî ve Istilâhî Manası

N-c-m sülâsî kökten gelen *tencim* kelimesi, bu kökün tefîl babına girmiş mastar halidir. Bu kelime, نَجْمُ الشَّيْءِ يُنْجَمُ نُجُومًا örneğinde olduğu gibi, “ortaya çıktı” ve “doğdu” manalarına gelmektedir. Mesela bitkinin- boynuzun çıkması ve yıldızın doğması için bu kelime kullanılmaktadır.¹ Sülâsî babda bulunan bu fiil aynı zamanda, “borcu her ayın sonunda taksit taksit ödemek” manasına da gelmektedir.² Bu bağlamda vakit vakit, ceste ceste, taksit sûretiyle verilen şeyin her kısmına “necm” denilmektedir.³

¹ er-Râgıb el-İsfehâni, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2001. s. 485; İbn-i Manzûr, *Lisânul-Arab*, Dâru'l-Hadis, Kahire 2003, VIII,471; Ebu'l Hüseyin Ahmed İbn-i Zekeriyâ İbn-i Fâris, *Mekâyisul-Luga*, Dâru'l-Hadis, Kahire 2008, s. 887; Muhammed Murtazâ *ez-Zebidi, Tâcu'l-Arûs Min Cevâbiri'l-Kâmûs*, Mektebet-i Hukûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt 1965-2001, XXXIII,478.

² *ez-Zebidi, Tâcu'l-Arûs*, XXXIII,478.

³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Matbaai Ebuuzziya, İs-

Tef'îl babından mastar olan “tencim” kelimesi de aynı şekilde, “borcu taksitlendirmek” ve “taksit taksit ödemek” manasına gelmektedir. *تَجْمِيمُ الدَّيْنِ* tabiri, “borcun ödenmesinin, senelik veya aylık olarak, belirli ve birbirini takip eden vakitlere ayrılıp takdir edilmesi” manasına gelmektedir.⁴

Yıldızları gözetleyen, vakitlerini ve seyirlerini hesaplayan kimseye de aynı kökten olmak üzere, “müneccim”, “neccâm”⁵ ve “müteneccim”⁶ denmektedir. Aynı kökten gelen ve isim olarak kullanılan “necm” kelimesi de hem “yıldız”⁷ hem de “yerde ortaya çıkan gövdesiz bitkiler” manasına gelmektedir. Rahmân sûresi altıncı âyetteki⁸ “en-necm” kelimesi, müfessirlerin çoğunluğu tarafından bu ikinci manada tefsir edilmiştir.⁹ Üçüncü olarak ise, Kur’ân’ın peyderpey inen her bir bölümüne de *النَّجْمُ* “en-necm” ya da çoğulu olan “en-nücûm” denilmektedir.¹⁰ Bu bağlamda âlimlerin bir kısmı, Necm sûresinin birinci âyetiyle, Vâkıa sûresinin yetmiş beşinci âyetini¹¹ bu üçüncü manaya göre tefsir etmişlerdir.¹² Kur’ân’ın üç nüzûlü olduğunu kabul eden âlimlere göre *فلا أقسم بمواقع النجوم* “Yıldız-

tanbul 1935-1939, VI,4569.

⁴ ez-Zebîdî, XXXIII,478; İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VIII,472.

⁵ İbn-i Manzûr, VIII,472; ez-Zebîdî, XXXIII,478.

⁶ İbn-i Manzûr, VIII,472.

⁷ Mukâtil b. Süleymân el-Belhî, *el-Vucûb ve'n-Nezâir fî'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dârul-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2008, s. 121; el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 485; İbn-i Manzûr, VIII,471 vd; ez-Zebîdî, XXXIII,475; Zeynuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkâdir er-Râzî, *Tefsîru Garibî'l-Kur'âni'l-Azîm*, (Thk. Hüseyin Elmali), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997, s. 475; Yazır, VI,4569.

⁸ Rahmân, 55/6.

⁹ Mukâtil b. Süleymân, s. 122; Ebû Ca'fer Muhammed İbn-i Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'ân, Tefsîru't-Taberî*, el-Mektebetü't-Tevfikîyye, Kahire 2004, XXVII,122 vd; el-İsfehânî, s. 486; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtibu'l-Gayb*, (Thk. İmâd Zeki el-Bârudi) el-Mektebetü't-Tevfikîyye, Kahire 2003, XXIX,88; ez-Zebîdî, XXXIII,475 vd; İbn-i Manzûr, VIII,471; İbn-i Fâris, *Mekâyisul-Luga*, s. 887; Z. er-Râzî, *Tefsîru Garibî'l-Kur'âni'l-Azîm*, s. 475; Yazır, VI,4664.

¹⁰ Mukâtil b. Süleymân, s. 122; İbn-i Manzûr, VIII,471; ez-Zebîdî, XXXIII,480; Şihâbu'd-Dîn Abdurrahman b. İsmâil b. İbrâhim Ebû Şâme el-Makdisî, *Kitâbu'l-Mürşidîl-Vecîz İlä Ulûmin Teteallaku Bî'l-Kitâbi'l-Azîz*, (Thk. Tayyar Altıkulaç) Dâr-ı Sâder, Beyrût 1985, s. 17.

¹¹ Vâkıa, 56/75; Necm, 53/1.

¹² Mukâtil b. Süleymân, s. 122; et-Taberî, *Tefsîr*, XXVII,43 vd, 210; el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 485; er-Râzî, *Mefâtih*, XXVIII,258; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XXXIII,480; Yazır, *Hak Dini*, VI,4570, 4772.

ların yerlerine yemin ederim ki” (Vâkıa, 56/75) ayeti, Kur'ân'ın nücûmlarından bahsetmektedir. Çünkü onlara göre Kur'ân, “dünya semâsi” na toptan, Hz. Peygamber (a.s.)'a ise âyet âyet inmiştir.¹³ Buna göre “mevâkiu'n-nücûm” dan maksat, “dünya semâsi” nda “Kur'ân'ın nücûmlarının bulunduğu yer”dir. Yahut Mukâtil b. Süleymân'ın dediği gibi Hz. Cebrâil'in Hz. Peygamber (a.s.)'a indirdiği birer ikişer âyetlerdir.¹⁴

Yukarıdaki manalardan hareketle, vakit vakit, ceste ceste, taksit sûretiyle verilen şeyin her bir kısmına “necm” denildiği gibi, Kur'ân'ın yirmi üç senede ceste ceste nâzil olmasına da “müneccemen nâzil oldu” denilmektedir.¹⁵ Bu bağlamda Kur'ân semasının yıldızlarının ayrı ayrı zamanlarda ortaya çıkmasına¹⁶ Kur'ân İlimleri eserlerinde ve Arap dilinde تنجيم القرآن “Tencîmu'l-Kur'ân”¹⁷ denmektedir. Kısaca Tencîmu'l-Kur'ân, (Kur'ân'ın peyderpey indirilmesi), Kur'ân'ın, Hz. Peygamber (a.s.)'ın nübüvveti süresince, meydana gelen olaylara ışık tutacak, problemlere çözüm getirecek bir şekilde âyet âyet, sûre sûre indirilmesi manasına gelmektedir.¹⁸

“Tencîm” kelimesi bizzat Kur'ân'da kullanılmamış, onun yerine “Kur'ân'ın Tencîmi”ne işaret eden farklı kelimeler kullanılmıştır. Mesela Kur'ân'da geçen “tenzil”,¹⁹ ve “tertil”²⁰ ifadeleri ile İsrâ

¹³ İbn-i Manzûr, *Lisânul-Arab*, VIII,473.

¹⁴ Mukâtil b. Süleymân, *el-Vucûb ve'n-Nezâir*, s. 122.

¹⁵ Yazır, VI,4569.

¹⁶ Suat Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000, s. 97 vd.

¹⁷ Bkz. Subhî es-Sâlih, *Mebâbis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dersâadet, İstanbul ts., s. 49; Mevlüt Güngör, “Kur'ân'ın Peyderpey İndirilmesindeki Hikmetler” *D.İ.D.*, S. III, Temmuz- Ağustos-Eylül 1988, s. 3; Necmettin Gökçür, “Hz. Muhammed'in Ümmî Olması Kur'ân-ı Kerim'in Peyderpey Nâzil Olmasının Hikmetlerinden Biri Midir?” *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 17, 2008, 197-222, s. 199.

¹⁸ Gökçür, Hz. Muhammed'in Ümmî Olması Kur'ân-ı Kerim'in Peyderpey Nâzil Olmasının Hikmetlerinden Biri Midir?” s. 199.

¹⁹ el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 491; Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürçânî, *Kitâbu't-Tarîfât*, Dâru'r-Reyyân Li't-Turâs, Medine ts. s. 93; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Matbaai Ebuzyiya, İstanbul 1935-1939, I,645; Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî, *el-Mizân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-A'lamî Li'l-Matbûât, Beyrût 1997, XV,208; Mennâ el-Kattân, *Mebâbis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Mektebet-i Vehbe, Kâhire 2008, s. 101; Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *el-Medhal Li Dirâseti'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut 1992, s. 47; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, T.D.V. Yayınları, Ankara 1997, s. 43; Abdulhamit Birışık, “Nüzûl”,

süresi 106'ıncı âyette²¹ geçen فرقناه (fark ve tefrik)²² ve “müks”²³ ifadeleri “Kur’ân’ın tencimi”ne işaret etmektedir. Rivayetlerde ve ilk dönem tefsirlerinde de, Kur’ân’ın peyderpey nüzulünü ifade eden “tencim” kelimesi ve türevleri kullanılmamış, daha çok مفرقا “müferrakan” yahut متفرقا “müteferrikan” ifadeleri kullanılmıştır.²⁴ Hicri 6'ıncı asra denk gelen daha sonraki dönemlerden itibaren ise hem “müferrakan” ifadesi, hem de “müneccemen” ifadesi kullanılmaya başlanmıştır.²⁵ Son dönemlerde ise Kur’ân’ın peyderpey nüzu-

DİA, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2007, XXXIII, 308-309, s. 309.

²⁰ et-Taberî, *Tefsîr*, XIX,12; Ebû'l-Ferec Cemâleddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fî İlmî't-Tefsîr*, Dâr-ı İbn-i Hazm – el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 2002, s. 1016; İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV,61; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XXIX,33; et-Tabâtâbâî, *el-Mizân*, XV,210.

²¹ Bkz. İsrâ, 17/106.

²² Abdullah İbn-i Abbâs, *Tenvîru'l-Mikyâs Min Tefsîr-i İbn-i Abbâs*, (Cem', Mecdüddîn Muhammed b. Yakup el-Firûzâbâdî) Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2008, s. 307; Mukâtil b. Süleyman el-Belhî, *Tefsîr-i Mukâtil b. Süleyman*, (Thk. Ahmed Ferîd) Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2003, II,276; Ebû Zekerriyya Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meânî'l-Kur'ân*, (Thk. Muhammed Ali en-Neccâr), el-Hey'etu'l-Misriyyetu'l-Âmmetu Li'l-Kitâb, Kahire 2000, II,132 vd; et-Taberî, *Tefsîr*, XV,177; Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Abkâmu'l-Kur'ân*, (Nşr. Abdusselam Muhammed Ali Şahin), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2007, III,271; Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Begâvî, *Meâlimu't-Tenzîl*, Dâr-ı İbn-i Hazm, Beyrut 2002, s.761; Cârullah Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf An Hakâiki Gavâmizî't-Tenzîl ve Uyûnî'l-Ekâvil fî Vucûbi't-Te'vil*, (Nşr. Muhammed Abdusselam Şahin) Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1995, II,671; Ebû Muhammed Abdül-Hak İbn-i Atiyye el-Endülüsî, *el-Mubarrerul-Veciz fî Tefsîrî'l-Kitâbî'l-Azîz*, Dâru İbn-i Hazm, Beyrut 2002, s. 1171; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, s. 835; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi Li Abkâmi'l-Kur'ân*, (Thk. İmâd Zeki el-Bârûdî, Hayrî Saîd) el-Mektebetu't-Tevfikîyye, Kahire 2008, *el-Câmi*, X,279 vd; el- Beydâvî, *Envârû't-Tenzîl*, I,587; el-Hâfız İmâdu'd-Dîn Ebû'l-Fidâ İsmâil İbn-i Kesîr, *Muhtasar Tefsîr İbn-i Kesîr*, (Thk. ve ihtisâr, Muhammed Ali es-Sâbûnî) Dâru'l-Kalem-Mektebet-u Cidde, Beyrut ts. II,404; Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî ve Celâleddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mahallî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, Dâru'l-Menâr, Kahire ts. s. 292; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fetbu'l-Kadîr, el-Câmi Beyne Fenneyîr-Rivâye ve'd-Dirâye Min İlmî't-Tefsîr*, Dâr-ı İbn-i Hazm, Beyrut 2000, s. 1026; Muhammed Emin b Muhammed el-Muhtar eş-Şinkîtî, *Edvâu'l-Beyân fî İzâbî'l-Kur'ân Bil-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2006, s. 601; Abdulcelîl İsa, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Kerîm Li'l-Kerâati ve'l-Fehmî'l-Mustakîm*, el-Hey'etu'l-Misriyyetu'l-Âmmetu Li'l-Kitab, Kahire 2009, II,247.

²³ Ebû'l-Fadl Şihâbu'd-Dîn es-Seyyid Mahmûd el-Âlûsî, *Rûbu'l-Meâni fî Tefsîrî'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's Seb'î'l-Mesâni*, (Thk. es-Seyyid Muhammed es-Seyyid, Seyyid İbrahim İmrân), Dâru'l-Hadis, Kahire 2005, XV-XVI,255; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, s. 835; el-Kurtubî, *el-Câmi*, X,280.

²⁴ Bkz. et-Taberî, *Tefsîr*, XIX, 12 vd; XV,178 vd.

²⁵ el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 485 ve 491; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II,671 ve III,270 vd;

lünü anlatmak için doğrudan “Tencîmu'l Kur'ân” ifadesi kullanılmıştır.²⁶ Mesela son dönem âlimlerinden olan ve Kur'ân ilimleri ile ilgili bir eser te'lif eden Subhî es-Sâlih, eserine “Tencîmu'l Kur'ân” diye bir başlık koymuş ve bu bölümde Kur'ân'ın peyderpey nüzülü ve bu nüzulün sebeplerini anlatmıştır.²⁷

2. Tencîmu'l-Kur'ân Neticesinde Hız. Peygamber (a.s.)'ın Teselli Edilmesi ve Kalbinin Takviye Edilmesi

Biraz önce de değinildiği gibi Kur'ân, yaklaşık yirmi üç senelik bir süre içerisinde peyderpey indirilmiştir. Kur'ân'ın bir defada indirilmeyip çeşitli zaman aralıklarıyla inzâl edilmesi,²⁸ bir kısım mühim hikmetlere ve sebeplere mebnîdir. Bu hikmetlerden ve sebeplerden bir kısmı, vahyin ilk muhatabı ve mübelliği olan Hız. Peygamber (a.s.)'la ilgilidir. Tencîm'in Hız. Peygamber (a.s.) ile alakalı olan en önemli hikmetlerinden ve sebeplerinden birisi ise, inanmayanların “Kur'ân'ın Tencîmi”ne itirazlarına cevap sadedinde, bizzat Allah Teâlâ tarafından açıklanmıştır.

Vahiy inmeye başlayıp ve Hız. Peygamber (a.s.)'a peyderpey gelince bu durum inanmayanların hoşuna gitmemiş ve Hız. Peygamber (a.s.)'a: “Sen Allah'ın peygamberi olduğunu iddia ediyorsun. Öyleyse bu Kur'ân, Zebûr'un Dâvud'a, İncil'in İsa'ya ve Tevrât'ın Mûsa'ya toptan indiği gibi niçin toptan inmiyor?”²⁹ diyerek

er-Râzi, *Mefâtiḥ*, XXIV, 74; İbn-i Kesîr, *Mubtasar Tefsîr İbn-i Kesîr*, II,404 ve 631 vd.; Ebû Şâme, *Kitâbu'l-Mürşidil-Vecîz*, s. 28; Bedreddin Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşi, *el-Burbân fî Ulûmî'l-Kur'ân*, (Thk. Ebû'l-Fadl ed-Dimyâti), Dâru'l-Hadis, Kahire 2006, s. 162; Celâleddin Abdurrahmân es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmî'l-Kur'ân*, Dâru İbn-i Kesîr, Dımeşk-Beyrût 2002, I,133 vd.

²⁶ Muhammed Abdül-Azîm ez-Zerkânî, *Menâbilu'l-İrfân fî Ulûmî'l-Kur'ân*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2003, I,56 vd.

²⁷ es-Sâlih, *Mebâhîs*, s. 49.

²⁸ Muhsin Demirci, “Kur'ân Vahyinin Nüzûl Keyfiyeti ve Korunması”, *D.İ.D.*, 46 (1), Ocak-Şubat-Mart 2010, 7-32, s. 21.

²⁹ İbn-i Abbâs, *Tenvîru'l-Mikyâs*, s. 382; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr*, II,436; Ebû Ca'fer en-Nehhâs, *Meâni'l-Kur'ân*, (Thk. Yahya Murâd) Dâru'l-Hadis, Kahire 2004, II,829; el-Beğâvî, *Meâlimu't-Tenzil*, s. 926; İbnu'l-Cevzî, *Zâdul-Mesîr*, s. 1016; er-Râzi, *Mefâtiḥ*, XXIV,73; el-Kurtubî, *el-Câmi*, XIII,25; el-Beydâvî, *Envârû't-Tenzil*, II,736; İbn-i Kesîr, *Mubtasar Tefsîr İbn-i Kesîr*, II,631; Tefsîru'l-Celâleyn, s. 362; eş-Şevkânî, *Fetbu'l-Kadîr*, s. 1254; el-Âlûsî, *Rûbu'l-Meânî*, XIX-XX,21; ez-Zerkânî, *Menâbil*, I,56; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân'ı Kerim'in Türkçe Meâlî Âlisi ve Tefsîri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1991, V,2411; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetu't-Tefsîr*, Dersâdet, İstan-

Kur'an'ın peyderpey inişine itiraz etmiş ve toptan inmesini talep etmişlerdi. İşte bunun üzerine Furkân sûresindeki âyette, inanmayanların itirazına, peyderpey nüzulün hikmeti açıklanarak cevap verilmiştir: وقال الذين كفروا لولا نزل عليه القرآن جملة واحدة كذلك لثبت به فؤادك ورتلناه ترتيلاً “İnkâr edenler: Kur'an ona bir defada toptan indirilseydi ya!” dediler. Biz, Kur'an'la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu ağır ağır okuduk.” (Furkân, 25/32)

İbn-i Abbâs'tan gelen rivayete göre bu itirazı yapanlar, Kureyş müşrikleridir.³⁰ Bu itirazı Yahudiler'in yaptığına dair rivayetler de bulunmaktadır.³¹ Görüldüğü gibi bu âyete göre, Kur'an'ın peyderpey nüzulünün en önemli hikmetlerinden ve sebeplerinden birisi, “Hz. Peygamber (a.s.)'ın kalbini³² sürekli olarak takviye etmek” ve “O'nu teselli etmek”tir.³³

Hz. Peygamber (a.s.)'ın ara ara nâzil olan âyetlerle teselli edilmesinin sebeplerinden birisi, bir toplumun inanç ve davranış sisteminde köklü değişiklikler yapmanın oldukça zor olması ve böyle

bul ts. II,362; et-Tabâtabâî, *el-Mizân*, XV,208 vd; Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*, Kendini Bilmek Yayınları, Malatya 2010, III,133.

³⁰ İbn-i Atiyye, *el-Mubarrer*, s. 1382; el-Kurtubî, XIII,25.

³¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III,270; el-Kurtubî, XIII,25; Abdullah İbn-i Ahmed İbn-i Mahmûd en-Neseî, *Medârikü't-Tenzil ve Hakâikü't-Te'vil*, Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2008, II,186; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, s. 1254; el-Âlûsî, *Rûbu'l-Meanî*, XIX-XX,21.

³² İbn-i Âşûr, ayette geçen “fuâd” kelimesinden kastın “akıl” olduğunu söylemiştir. Ona göre böyle bir inzâl ile tesbit edilmesi ise “lafızlarında ve manalarında sarsılmadan sabit olması” manasına gelmektedir. Fakat bu çalışmada bu kelimenin, müfessirlerin genelinin kabul ettiği gibi “kalp” manasına geldiği kabul edilecek ve değerlendirilmeler ona göre yapılacaktır. Bkz. Muhammed et-Tâhir İbn-i Âşûr, *Tefsîru't-Tabrîr ve't-Tenvîr*, Dâr-ı Suhnûn, Tunus 1997, XIX,19.

³³ İbn-i Abbâs, *Tenvîru'l-Mikyâs*, s. 382; el-Ferrâ, *Meânî'l-Kur'an*, II,267 vd, et-Taberî, *Tefsîr*, XIX,12; en-Nehhâs, *Meânî'l-Kur'an*, II,829; el-Beğavî, *Meâlimu't-Tenzil*, s. 926; İbn-i Atiyye, *el-Mubarrer*, s. 1382; ez-Zerkeşî, *el-Burbân*, s. 162; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, s. 1255; eş-Şinkîtî, *Edvâu'l-Beyân*, s. 1319; Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Kur'an'ı Nasıl Anlayalım*, (Çev. Bekir Karlığa), İşaret Yayınları, İstanbul 1997, s. 83; et-Tabâtabâî, *el-Mizân*, XV, 212; Muhammed Mahmûd Hicâzî, *el-Vabdetu'l-Mevdüriyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dârü'l-Kutubi'l-Hadîse, Kahire 1970, s. 79; Temmâm Hassân, *el-Beyân fî Ravâii'l-Kur'an*, Mektebetu'l-Usre- Âlemu'l-Kutub, Kahire 2003, II,418; İsa, *Teyîr*, II,477; M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2012, III,516; es-Sâbüni, *Safvet*, II,362; Abdu's-Şehîd Mehdî es-Setrâvî, *el-Kur'an, Nebc ve Hadâra*, Şirketu'l-Mustafâ, Beyrût 1997, s. 238 vd; Komisyon, *el-Mevsûatu'l-Kur'âniyye el-Mutabasıa*, Vizâretu'l-Evkâf el-Meclisu'l-A'lâ Li's-Şuûni'l-İslâmiyye, Kahire 2006, s. 594.

bir toplumun karşısına bu amaçla tek başına çıkmanın çok büyük riskleri ve sıkıntıları ortaya çıkarmasıdır. Çünkü böyle bir toplum, inançlarını ve âdetlerini değiştirmeme hususunda direnmekte ve kendisini değiştirmek isteyenler üzerinde baskılar kurmaktadır. Bu bağlamda Hz. Peygamber (a.s.) da, kavminin maddî-manevî her türlü baskısına maruz kalmıştır. Zira O, cahiliye Araplarının inançlarını ve geleneklerini değiştirmek istiyordu. Bu yüzden muhatapları, ona karşı her türlü eziyete ve yıldırma yöntemlerine başvuruyorlardı.³⁴ İşte bu sebepten dolayı, risâlet devri boyunca meydana gelecek olan bütün bu olumsuzluklara göğüs gerebilmesi için teselli edici âyetler, Tencim'in bir neticesi olarak ara ara nâzil olmuştur.

Kur'an'ın peyderpey indirilişindeki hikmet, Hz. Peygamber (a.s.)'in hayat safhaları ile daveti esnasında karşılaşmış olduğu ve kalbini tespite ihtiyaç hissettiren tehlikeli saldırılar mütalaa edildiğinde daha iyi anlaşılacaktır. Müşrikler, Ehl-i Kitap ve Münafıklar O'nunla muhtelif şekillerde mücadele ediyorlardı. Mesela Müşriklerin Hz. Peygamber (a.s.)'a yaptıkları eziyetler ilk başta yoluna diken koyma, secdede iken üstüne necaset atma şeklinde başlamış, O'nu öldürmeyi planlamaya kadar varmıştır.³⁵ Bundan dolayı bu safhaların her birinde teselli ve takviyeye ihtiyaç hissetmekteydi. İşte bu takviye, aralıklarla nâzil olan âyetlerle meydana geliyordu.³⁶

Peyderpey nâzil olan vahyin Hz. Peygamber (a.s.)'in kalbini takviye etmesi ve O'nu teselli etmesi çeşitli şekillerde meydana geliyordu. Mesela bazen sıkıntılar karşısında sabretmesi ve hüznlenmemesi isteniyordu. Bazı âyetlerde ise Allah'ın gelecekte kendisine ve inananlara zafer nasip edeceği, inanmayanların ise mağlup olacakları müjdelenerek takviye ediliyordu. Başka bir zaman ise, geçmiş peygamberlerin ve ümmetlerin kıssaları yoluyla teselli ediliyordu. Bazen de inanmayanların O'nu şüpheye düşürmek istedikleri zaman kendisine destek veriliyordu. Yine Tencim'in neticesi

³⁴ Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'da Kıssa Terapisi", *Cumburiyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), Aralık 2004, 69-80, s. 73.

³⁵ Muhammed Ra'fet Saïd, *Târîhu Nuzûlil-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Vefâ, Mansûra 2002, s. 39.

³⁶ el- Kattân, *Mebâbis*, s. 102.

olarak bazen de muhtelif şekillerde kalbi mutmain ve sâbit oluyordu. Şimdi bu hususlar tek tek ele alınacaktır.

2.1. Sıkıntılar Karşısında Hüzünlenmemesi ve Sabretmesi İstenerek Tesellî ve Takviye Edilmesi

Kur'ân'dan yeni bir şey nâzil olduğunda, Hz. Peygamber (a.s.)'ın iç huzuru ve kararlılığı daha da artıyordu. Kalbinin itminan bulması, özellikle endişe verecek sebeplerin ortaya çıktığı zamanlarda daha da önemli bir hale geliyordu. Çünkü âyetlerin sıkıntı anında nazil olması, daha önce nazil olup da sıkıntı anında o âyetleri hatırlamasından daha tesirliydi.³⁷ Çünkü insan tabiat olarak, yaşamadığı üzüntüleri belli bir seviyeye kadar aklen anlayıp hissedilse de bu anlayış ve hissediş, o üzüntüleri bizzat yaşamış kişilerin anlayışı ve hissediş gibi olmamaktadır. Bundan dolayı asıl tesirli olan, tesellinin yaşanan olaydan hemen sonra olmasıdır. Yoksa olay unutulduktan sonra yahut yaşanmadan önce yapılan teselli, kişi üzerinde önemli bir tesir icra etmeyecektir.³⁸

Mekke döneminde Hz. Peygamber (a.s.)'a ve Müslümanlara yapılan eziyetler³⁹ dayanılmayacak seviyeye gelmişti. Bilhassa bidâyette, Mekkelilerin tenkitleri, daveti kabul etmemeleri, düşmanlıkları, O'nu yalancılıkla itham etmeleri, O'nunla alay etmeleri, kalbini üzecek söylentiler çıkarmaları vs. Hz. Peygamber (a.s.) üzerinde tesir hâsil ediyor ve onun cesaretini kırıyordu.⁴⁰ Bütün bunlar karşısında peyderpey inen teselli âyetleri, O'nu yüreklendirmekte, ümidini tazelemekte, tebliğ görevini yerine getirmeye hazırlamakta, gayret ve kararlılığını diri tutmaktaydı.⁴¹ Ayrıca âyetlerin peyderpey nâzil olması neticesinde, her defasında Allah ile olan irtibatı tazelenmiş ve teyit edilmiş olmaktaydı. Böylece sürekli olarak kalbi sağlamlaşmış, kendine olan güveni artmış, sebat ve azmi kuvvet-

³⁷ Abdurrahman b. Nâsir es-Sa'dî, *Teyşiru'l-Kerîmîr-Rahman fî Tefsîri Kelâmîl-Memân*, Mektebet-u Beyti's-Selâm, Riyâd 2010, s. 594.

³⁸ Seyyid Kutup, *Fî Zülâlî'l-Kur'ân*, Dâru'ş-Şurûk, Kahire 1998, V, 2562 vd.

³⁹ Bkz. Zâriyât 51/52, Hicr 15/6, Sâd 38/4, Enbiyâ 21/5, Saffât 37/6, Tûr 52/29, Hakka 69/42.

⁴⁰ İbrahim Canan, *Peygamberimizin Tebliğ Metotları*, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul 2007, s. 60.

⁴¹ Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası*, III, 134.

lenmiş olmaktadır.⁴² Hz. Peygamber (a.s.)'i üzen O'na sıkıntı yaşatan durumlardan birisi insanların inanmaması idi. Ancak Kur'ân, O'nun sadece bir uyarıcı⁴³ ve tebliğ edici⁴⁴ olduğunu, hidayetini Allah'ın iradesiyle olduğunu,⁴⁵ onların inanmamalarının peygamberden değil, onların gerçeği görememelerinden kaynaklandığını belirterek Hz. Peygamber (a.s.)'i teskin ediyordu.

Mesela inanmamaları karşısında Hz. Peygamber (a.s.)'in çok üzülməsi ve âdeti kendisini bu yolda helak edecek hale gelmesi üzerine şu âyetler nâzil olmuştur: لعلك باخع نفسك ألا يكونوا مؤمنين “(Rasûlüm!) Onlar iman etmiyorlar diye âdeti kendini helâk edeceksin.” (Şuarâ, 26/3)

Bu âyette sonra gelen âyetlerde, “Allah Teâlâ'nın istemesi durumunda onlara bir mucize indirileceği ve bunun sonucunda onların bu mucizeye boyun eğmek zorunda kalacakları; onların kendilerine gelen her yeni öğüte bu şekilde yüz çevirdikleri ve onların alay edip durdukları şeylerin haberlerinin gerçekleşeceği ve başlarına geleceği”⁴⁶ bildirilerek Hz. Peygamber (a.s.)'in bu şekilde kendisini harap etmemesi istenmiş ve teselli edilmiştir. Ayrıca altıncı âyetteki, “fakat alay ede geldikleri şeylerin haberleri başlarına gelecek” (Şuarâ, 26/6) ifadesi, inanmayanların küfürlerinde ve inatlarında devam etmelerine karşı Allah'ın azabının onların başına geleceğine dair bir “tehdit” ve “korkutma” manasına gelmektedir.⁴⁷

Yine Kehf sûresindeki benzer bir âyette de⁴⁸ muhatapların inanmamaları karşısında Hz. Peygamber (a.s.)'in üzülmemesi istenmiştir.⁴⁹ Hicr sûresinde gelen âyetlerde onların söylediklerinden sıkılması nedeniyle Hz. Peygamber (a.s.) teselli edilmiştir: أنك يضيق صدرك بما يقولون فسبح بحمد ربك وكن من الساجدين واعبد ربك حتى يأتيك

⁴² Güngör, “Kur'ân'ın Peyderpey İndirilmesindeki Hikmetler”, s. 11.

⁴³ A'râf, 7/188; Hûd, 11/12; Fâtır, 35/23.

⁴⁴ Bkz. Âl-i İmrân, 3/20; Mâide, 5/92 ve 99; Nahl, 16/35; Nûr, 24/54; Ankebût, 29/18; Şûrâ, 42/48; Tegâbun, 64/12.

⁴⁵ Bkz. Kasas, 28/56.

⁴⁶ Bkz. Şuarâ, 26/4-6.

⁴⁷ et-Taberî, *Tefsîr*, XIX,62.

⁴⁸ Bkz. Kehf, 18/6.

⁴⁹ er-Râzî, *Mefâtih*, XXI,72.

اليقين “Andolsun, onların söyledikleri şeylerden dolayı göğsünün daraldığını biliyoruz. O halde, Rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol. Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et.” (Hicr, 15/97-99)

Âyetlerde de yer aldığı üzere inanmayanların Kur’ân ve Hz. Peygamber (a.s.) hakkındaki sözleri ve nübüvvetle istihza etmeleri, Hz. Peygamber (a.s.)’ın göğsünü daraltıyor ve O’nu çok üzüyordu. Bundan dolayı Allah Teâlâ O’na فسبح بحمد ربك (Rabbini hamd ile tesbih et) diyerek, sıkıldığı zaman Allah’ı hamd ile tesbih etmesini istemekte; bu tesbihin sonucu olarak inşirah bulacağını haber vermekte; bu inşirahın sonucunda Allah’a secde etmesini ve bu minval üzere ölene kadar Allah’a ibadete devam etmesini istemektedir.⁵⁰

Bu âyetten önce, Allah’ın, yaptıklarından dolayı inkârcılara hesap soracağı ve O’ndan başka ilah edinen alaycılara Allah’ın kudret ve azabının yeteceği haber verilmektedir: “Rabbine andolsun, onların hepsine yapmakta olduklarını mutlaka soracağız. Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah’a ortak koşanlara aldırış etme. Şüphesiz ki biz, Allah ile beraber başka ilah edinen alaycılara karşı sana yeteriz. İleride bilecekler.” (Hicr, 15/92-96)

Görüldüğü gibi âyette, Hz. Peygamber (a.s.)’dan vazifesini yerine getirmesi istenmiştir. Zira Allah, o alaycı inkârcılara, istihzacılara,⁵¹ o zamanın kudretli ve zorba kişilerine karşı Peygamber’ine teselli vermekte ve Allah’ın, yaptıklarından dolayı onları hesaba çekeceğini haber vermektedir.

Yine mesela Yâsin ve Yûnus sûrelerinde gelen iki âyette,⁵² birbirine yakın ifadelerle inanmayanların sözlerinden dolayı üzülmemesi istenmiş, Allah Teâlâ’nın onların gizli açık yaptıkları her şeyi bildiği ve gerçek gücün Allah’ta olduğu belirtilerek teselli

⁵⁰ Yazır, *Hak Dini*, IV,3079.

⁵¹ Tefsirlerde bu “istihzacaların” müşriklerin ileri gelenlerinden beş kişi olduğu rivayet edilmiştir. Bunlar, Velîd b. Muğîre, Âs b. Vâil, Adî b. Kays, Esved b. Muttalip ve Esved b. Abdi Yeğûs’dur. Bunların ortak özellikleri güç, kuvvet sahibi olmalarıdır. Bkz. er-Râzî, *Mefâtih*, XIX,177 vd. ez-Zemahşerî tefsirinde Adî b. Kays yerine Hars b. Dalâtile’yi zikretmiştir. Bkz. ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II,568.

⁵² Yâsin, 36/76; Yûnus, 10/65

edilmiştir. Yûnus sûresindeki âyette, “Onların (inkârcıların) sözleri seni üzmesin. Çünkü bütün güç Allah’ındır. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.” (Yûnus, 10/65) denilerek Hz. Peygamber (a.s.) teselli edilmiştir. Âyette geçen “Bütün güç Allah’ındır” ifadesinden, “her türlü kudretin Allah’a ait olduğu ve istediği kadar kullarına verdiği” anlaşılmaktadır. Bundan da Hz. Peygamber (a.s.)’a karşı kâfirlere güç vermeyeceği, aksine onlara karşı Hz. Peygamber (a.s.)’a güç ve kudret vereceği ve bu güç ile de onlardan daha üstün olacağı anlaşılmaktadır. İşte bu sözlerle Allah Teâlâ peygamberini, kâfirlerin O’na zarar vermelerinden, eziyet etmelerinden ve O’nu öldürmelerinden emin kılmıştır.⁵³ Bu da Hz. Peygamber (a.s.)’ın büyük bir teselli ve müjde olmuştur.

Zaten bu âyetten önceki âyetlerde de, “Bilesiniz ki, Allah’ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de. Onlar iman etmiş ve Allah’a karşı gelmekten sakınmış olanlardır. Dünya hayatında da, ahirette de onlar için müjde vardır. Allah’ın sözlerinde hiçbir değişme yoktur. İşte bu büyük bir başarıdır.” (Yûnus, 10/62-64) denilerek, hem Hz. Peygamber (a.s.) hem de Müslümanlar teselli edilmiş ve müjdelenmiştir.

Sıkıntı sonrasında nazil olan vahyin O’nu rahatlattığı durumlardan birisi de vahyin bir müddet kesilmesi akabinde tekrar vahyin gelmeye başlamasıdır. Risâletin ilk dönemlerinde vahiy bir müddet kesilmişti. Belli bir müddet sonra düşmanları, bu fırsatı hemen değerlendirip Hz. Peygamber (a.s.)’ı, “Rabbi O’nu terk edip darıldı” diyerek ayıplamaya başladılar. Hz. Peygamber (a.s.) bu duruma çok üzüldü.⁵⁴ İşte bunun üzerine Allah Teâlâ, müşriklere cevap sadesinde şu ayetleri indirdi: و الضحى و الليل إذا سجدى ما ودعك ربك وما قلى و للآخرة خير لك من الأولى و لسوف يعطيك ربك فترضى “Kuşluk vaktine andolsun, karanlığı çöktüğü vakit geceye andolsun ki, Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı da. Muhakkak ki âhiret senin için dünyadan daha hayırlıdır. Şüphesiz, Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın.” (Duhâ, 93/1-5)

⁵³ er-Râzi, *Mefâtib*, XVII,110 vd.

⁵⁴ Yazır, *Hak Dini*, II,5883 vd.

Vahyin kesilmesi olayının nasıl olduğu, ne kadar sürdüğü ve o arada neler yaşandığı hususunda pek çok rivayet vardır.⁵⁵ Bu rivayetleri burada tek tek ele almaya gerek yoktur. Fakat burada üzerinde durulması gereken şey, az bir müddet de olsa vahyin kesilmesinin Hz. Peygamber (a.s.)'ı nasıl üzdüğü ve düşmanlarının saldırılarına karşı nasıl savunmasız kaldığıdır. Vahyin az bir müddet kesilmesi bile Hz. Peygamber (a.s.) açısından bu kadar üzücü olmuşsa, uzun müddet vahyin gelmemesi yahut bir defada gelip daha sonra gelmemesi ve bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.)'ın tek başına kalması nasıl bir durum ortaya çıkarırdı? Böyle bir durumda, azılı düşmanlarına karşı yalnız kalacak, onların her türlü saldırısı ve iftirası karşısında O'nu savunacak ve gerçeği ortaya çıkaracak âyetler gelmeyecek; sorulan sorulara Kur'ân lisanıyla cevap verilemeyecek ve yeni gelen âyetlerle, Hz. Peygamber (a.s.)'ın ve inananların mutlaka zafere ulaşacakları bildirilemeyecekti. Bu da Hz. Peygamber (a.s.)'ı çok zor durumda bırakacaktı. Bundan dolayı Hz. Peygamber (a.s.)'a lütfu bol olan Allah, bu nüzûl sayesinde O'nu yalnız bırakmamış, yirmi üç sene boyunca ara ara gelen vahiyle hep yanında olmuş, sıkıntılı anlarda O'nu tesellî etmiş ve Allah'ın yardımının geleceğini müjdelemiştir.

İşte tüm bunlardan dolayı, Kur'ân'ın münecemen inişi, Hz. Peygamber (a.s.) açısından oldukça önemlidir. Âl-i İmrân sûresinde ise, *ولا يحزنك الذين يسارعون في الكفر إنهم لن يضروا الله شيئا* (“(Rasûlüm) inkârda yarışanlar sana kaygı vermesin. Çünkü onlar, Allah'a hiçbir zarar veremezler.” (Âl-i İmrân, 3/176) denilmek sûretiyle kâfirlerden dolayı üzülmemesi istenmiş, teselli edilmiş ve “onların Allah'a hiçbir zarar veremeyecekleri”⁵⁶ ifade edilmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır, müfessirlerin çoğunun, “Onlar Allah'a hiçbir zarar veremezler” ifadesini, “Allah'ın dostlarına/O'na yardım eden kullarına hiçbir zarar veremezler” şeklinde anladıklarını söylemiştir. Bu manaya

⁵⁵ İlgili rivayetler için bkz. Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâil el-Cu'fi el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sabîb*, (Thk. Muhammed Nizâr Temim, Heysen Nizâr Temim) Dâru'l-Erkâm, Beyrût ts., Buhârî, 1125; Teheccüd, 4 ve 4950; Tefsîru Sûrati'd-Duhâ, 93; et-Taberî, *Tefsîr*, XXX,250 vdd; er-Râzî, *Mefâtih*, XXXI,207 vd; Yazır, VIII,5883 vdd.

⁵⁶ eş-Şevkânî, *Fetbu'l-Kadîr*, s. 332.

göre burada, “Allah’ın evliyasına zarar vermek”le, “Allah’a zarar vermek” aynı tutularak, mübalağa ifade eden mecâzî bir ifade kullanılmıştır.⁵⁷ Böylece bu âyetle inanmayanların, Allah’ın dostları olan peygambere ve arkadaşlarına zarar veremeyeceği belirtilerek Hz. Peygamber (a.s.) teselli edilmiştir.

Bu husustaki diğer bir âyet ise Mü’min sûresinde gelmiştir. Bu âyette de sabretmesi istenmiş ve Allah’ın va’dinin hak olduğu haber verilmiştir. Ayrıca günahı için istiğfar etmesi ve sabah akşam Allah’ı tesbih etmesi emredilmiştir: فاصبر إن وعد الله حق واستغفر لذنبك و سبح بحمد ربك بالعشي والإبكار “(Rasûlüm!) sabret. Çünkü Allah’ın va’di şüphesiz gerçektir. Günahının bağışlanmasını iste. Akşam-sabah Rabbinini hamd ederek tesbih et.” (Mü’min, 40/55)

Yani, Allah’ın seni vazifelendirdiği bu nübüvvet ve tebliğ işinde sabret. Sana emredilen şeyleri kavmine tebliğ et. Allah’ın sana va’d etmiş olduğu ve inananlarla birlikte inkârcılara karşı elde edeceğin “yardım” a da kesin olarak inan. Çünkü Allah’ın va’di haktır ve Allah va’dini muhakkak ki yerine getirir.⁵⁸

Kısaca vahyin peyderpey nâzil olması neticesinde, inanmayanlar Hz. Peygamber (a.s.)’dan kabul edilemeyecek bir istekte bulduklarında, onu çeşitli şeylerle itham ettiklerinde nâzil olan âyetler kalbini takviye etmiş, O’nu desteklemiş ve teselli etmiştir. Mesela müşrikler Kur’an hakkında “o evvelkilerin masalıdır”⁵⁹ dediklerinde, Hz. Peygamber (a.s.)’ı “yalancılık ve iftira”yla⁶⁰, “sihir”, “delilik”, “şairlik” ve “kâhinlikle”⁶¹ suçladıklarında; O’nun “beşer bir peygamber olmasına”⁶² karşı çıktıklarında; münâfıklar İslam’ı karalamak için entrikalar çevirip fitne çıkarmaya çalıştıklarında ve müslümanlara iftira attıklarında;⁶³ müşrikler Hz. Peygamber (a.s.) hak-

⁵⁷ Yazır, *Hak Dini*, II,1234.

⁵⁸ et-Taberî, *Tefsîr*, XXIV,73.

⁵⁹ En’âm, 6/25; Enfâl, 8/31; Nahl, 16/24; Furkân, 25/5-6; Kalem, 68/15.

⁶⁰ Sebe, 34/43; Yûnus, 10/38; Hûd, 11/13; Furkân, 25/4; Şûrâ, 42/24; Ahkâf, 46/8.

⁶¹ Enbiyâ, 21/5; Hicr, 15/6; Sâffât, 37/36; Sâd, 38/4; Tûr, 52/29; Hâkka, 69/38-43; Sebe, 34/46; Kalem, 68/2; Yâsin 36/69.

⁶² İsrâ, 17/94; Yûnus, 10/2; Nahl, 16/43; Enbiyâ, 21/3 ve 7-8; Furkân, 25/7 ve 20; Mü’min, 40/78; İsrâ, 17/95; Ra’d, 13/38; Hacc, 22/75; İbrâhîm, 11/14; Kehf, 18/10.

⁶³ Haşr, 59/11; Nûr, 24/11-20; Tevbe, 9/107-108.

kında öldürme planları yaptıklarında⁶⁴ planlarını boşa çıkararak, Allah'ın O'nu koruyacağını haber veren ve üzülmemesini isteyen âyetler nâzil oluyor ve Hz. Peygamber (a.s.)'ı teselli ediyordu.⁶⁵ Böylece Hz. Peygamber (a.s.) düşmanları karşısında psikolojik açıdan kuvvetli bir hale geliyordu.

Burada zikredilen âyetler haricinde de Hz. Peygamber (a.s.)'a sabrı tavsiye eden, onu teselli eden başka âyetlerde⁶⁶ bulunmaktadır. Fakat şurasını da belirtmek gerekir ki, Hz. Peygamber (a.s.)'a sabrı emreden ve yukarıda ele alınmış olan âyetlerin çoğu Mekkîdir.⁶⁷ Hz. Peygamber (a.s.)'ın ve müslümanların Mekke'de çektikleri sıkıntılar göz önünde bulundurulduğunda bunun çok anlamlı olduğu görülecektir. Zira Mekke dönemi Hz. Peygamber (a.s.) açısından oldukça sıkıntılı geçmekteydi. Bu yüzden teselliye en fazla ihtiyaç duyulan dönem, Mekke dönemiydi.

Yukarıda zikredilen âyetler de, Hz. Peygamber (a.s.)'ın içinde bulunduğu sıkıntılı durumu çok iyi yansıtmaktadır. Oldukça zor olan tebliğ görevini yüklenen peygamber bu sorumluluğu ancak Allah tarafından sürekli olarak kendisine gelen yardımla ve onu daimi olarak takip eden ve onun ihtiyaçlarını karşılayan, teselli veren, kalbini sağlamaştıran ve peyderpey inen bir "vahiy" aracılığıyla yerine getirebilirdi. İşte bundan dolayı parça parça inen Kur'ân âyetleri, yukarıda da görüldüğü gibi onu davasında sabitkadem kılıyor, teselli ediyor ve azılı düşmanları karşısında dayanmasını sağlıyordu.

Diğer taraftan vahiy peyderpey nâzil olmasaydı, o sıkıntılı anlarda vahyin gücünden başka hiçbir gücün Hz. Peygamber (a.s.)'ı teselli etmesi mümkün olmayacaktı. Özellikle Mekke döneminin ilk zamanlarında, maddi sebepler açısından bu davanın gâlip gele-

⁶⁴ Enfâl, 8/30; Mâide, 5/67.

⁶⁵ Abdurrahman b. Abdulcebbâr Salih Hüsâvî, *Menbecu'l-Kur'âni'l-Kerim fî Tesbîti'r-Rasûl ve Tekrîmih*, Dâru'z-Zehâir, ed-Demmâm 1995, s. 164 vdd.

⁶⁶ İlgili âyetler için bkz. Nahl, 16/127-128; Rûm, 30/60; Lokmân, 31/23-24; Mü'min, 40/77; Tâ-hâ, 20/130; Kâf, 50/39-40; Tûr, 52/48; Sâd, 38/17; Ahkâf, 46/35; Müzzemmil, 73/10-II.

⁶⁷ Celâleddin Abdurrahmân es-Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl fî Esbâbîn-Nuzûl*, Müessesetu'l-Muhtâr, Kahire 2006; Hüsâvî, *Menbecu'l-Kur'ân*, s. 275.

ceğine dair hiçbir belirtinin olmadığı bir anda, hâzırı ve gaybı bilen dışındaki bir kimsenin vereceği müjde ve tesellî, inandırıcı ve ikna edici olamazdı. Zira zahiri sebepler açısından düşman çok güçlü, dost ise çok azdı.

İşte bütün bunlardan dolayı, bu anlatılan sıkıntılı durumlara ve müşriklerin baskı ve zulümlerine rağmen Hz. Peygamber (a.s.)'ın kalbini takviye eden, O'nu tesellî eden vahiy kesilseydi ve Kur'an peyderpey nâzil olmasaydı, Hz. Peygamber (a.s.) bu durumda, diğer insanların hissettiklerini hissedecek ve âdeta hüznün tamamıyla O'nu kapsayacaktı. Çünkü O, tabiat ve yaratılış bakımından diğer insanlar gibiydi. Diğer insanların etkilendiği şeylerden O da etkilenecekti.⁶⁸ Fakat peyderpey nâzil olan vahiy bu duruma mahal bırakmamıştır.

2.2. Gelecekte Gâlip Olacağı Haber Verilerek Tesellî ve Takviye Edilmesi

Bir kısım âyetler de Hz. Peygamber (a.s.)'ı, zaferle ve Allah'ın yardımıyla müjdeleyerek tesellî ediyor ve kalbini kuvvetlendiriyordu. Mesela Âli İmrân sûresindeki ayette kâfirlerin gelecekte mağlup olacakları haber verilerek tesellî edilmiştir: *قل للذين كفروا استغلبون و تحشرون إلى جهنم و بئس المهاد* “İnkâr edenlere de ki: yakında mağlup olacaksınız ve cehenneme sürüleceksiniz. Orası kalınacak ne kötü bir yerdir!” (Âli İmrân, 3/12)

Bu âyetin nüzûl sebebi hakkında İbn-i Abbâs'tan şöyle bir rivayet gelmiştir: “Medine Yahudileri Bedir savaşını gördükten sonra İslam'a yöneldiler ve Hz. Peygamber (a.s.)'ın kendi kitaplarında bahsedilen peygamber olduğunu söylediler. Sonra onlardan bazıları: ‘Acele etmeyin başka bir olayı bekleyin’ dediler. Sonra Uhud savaşına meydana gelince şüpheye düştüler ve ‘Bu, o peygamber değil’ diyerek Hz. Peygamber (a.s.) ile aralarındaki ahdi bozdular. Ka'b b. Eşref de, altmış kişiyle birlikte Mekkelilere gitti ve birlikte hareket etmeye karar verdiler. İşte bunu üzerine bu âyet nâzil oldu”⁶⁹ ve

⁶⁸ es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 54 vd; es-Setrâvî, *el-Kur'an, Nebc ve Hadâra*, s. 240.

⁶⁹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, s. 180; Bu âyetin nüzûlü ile ilgili başka rivayetler de mevcuttur. Fakat rivayetlerin farklı olması burada ele alınan konu olan “tesellî ve

onların mağlûp olacaklarını haber verdi. Görüldüğü gibi, inanmayanlar Hz. Peygamber (a.s.)'ın aleyhinde bir araya geldiklerinde Allah, peygamberini yalnız bırakmamış ve onların ileride mağlûp olacaklarını peygamberine haber vererek O'nu davasında sabitkadem kılmıştır.

Mü'min sûresindeki âyette ise Allah Teâlâ'nın peygamberlere ve O'nunla birlikte inananlara dünyada ve âhirette yardım ettiği⁷⁰ haber verilmektedir: *إنا لننصر رسلنا و الذين آمنوا في الحياة الدنيا و يوم يقوم* الأشهاد “Şüphesiz biz, peygamberlerimize ve iman edenlere, hem dünya hayatında, hem şahitlerin şahitlik edecekleri günde yardım ederiz.” (Mü'min, 40/51)

Mâide sûresinde ise Yahudi ve Hıristiyanlardan bahsedilirken, Hz. Peygamber (a.s.)'ın kendisine indirilenleri tebliğ etmesi istenmiştir. Bu tebliğ görevini yapmaması durumunda ise kendisine verilen peygamberlik görevini yerine getirmemiş olacağı bildirilmiştir. Ayrıca tebliğ görevini yerine getirirken kendisinin inananlara karşı korunacağı haber verilmiştir: *يا أيها النبي بلغ ما أنزل إليك من ربك و إن لم تفعل فما بلغت رسالته و الله يعصمك من الناس* “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah, seni insanlardan koruyacaktır. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmeyecektir.” (Mâide, 5/67)

Bu âyette belirtildiği gibi Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (a.s.)'ı korumayı garanti altına almış ve görevini yerine getirdiği müddetçe kâfirlerden kendisine bir zarar gelmeyeceğini haber vermiştir. Ayrıca inananların sayılarının çokluğu, inananların sayısının azlığı sebebiyle endişelenmesine mahal olmadığı bildirilmiştir. Çünkü Allah, diğer insanlara karşı O'na yetmektedir.⁷¹ Hz. Âişe'den ve başka tariklerden gelen rivayetlerde, Hz. Peygamber (a.s.)'ın ashabı tarafından korunduğu, fakat bu âyetin nâzil olmasından sonra

kalbi takviye” açısından çok fazla önemi yoktur. Bundan dolayı burada bu rivayetlerden sadece bir tanesi zikredilmiştir. İlgili rivayetler için bkz. es-Suyûtî, *Lübâb*, s. 60, İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, s. 180.

⁷⁰ er-Râzî, *Mefâtih*, XXVII,69.

⁷¹ et-Taberî, *Tefsîr*, VI,327; er-Râzî, *Mefâtih*, XII,41.

O'nun: "Ey insanlar! Artık gidin. Allah beni koruyacaktır" dediği⁷² aktarılmıştır. İşte bu rivayetten, Hz. Peygamber (a.s.)'ın nâzil olan teselli ve müjde âyetlerinden nasıl etkilendiği daha iyi anlaşılacaktır. Fetih sûresinde gelen âyette ise, Hz. Peygamber (a.s.)'a büyük bir zaferle yardım edileceği,⁷³ Kamer sûresinde ise düşmanlarının mağlup olacakları haber verilmiştir.⁷⁴

2.3. Geçmiş Peygamberlerin ve Ümmetlerin Kıssaları Vasıtasıyla Teselli ve Takviye Edilmesi

Hz. Peygamber (a.s.), geçmiş peygamberlerin kıssalarıyla da teselli ve takviye edilmiştir. Çünkü bu kıssalar, tarihsel süreç içerisinde tevhid inancının hâkim kılınması için mücadele eden peygamberlerin hayatlarından bahsetmektedir. Hz. Peygamber (a.s.) da, peygamberlik zincirinin son halkası olduğu için diğer peygamberlerle arasında çok köklü ve güçlü bağlar mevcuttur.⁷⁵ Zira onlarla aynı görevi ifa etmektedir. Bundan dolayı onların yaşamış olduğu tecrübeler O'nun için oldukça önemlidir. Çünkü bu kıssalarda geçmiş peygamberlerin ve kavimlerin başına gelen sıkıntılara nasıl katlandıkları anlatılmakta; işin sonunda peygamberlerin ve beraberrindekilerin kurtuluşu, inanmayanların ise azaba müstahak oluşları haber verilmektedir. Böylece bu kıssalarda, geçmişte aynı vazifeyi yüklenen peygamberlerin de başlarına bu tür hadiselerin geldiği hatırlatılarak Hz. Peygamber (a.s.) teselli edilmiş ve inanmayanların eziyetleri karşısında sabretmesi istenmiştir.⁷⁶ Allah Teâlâ, peygamber kıssalarının zikredilişinin hikmetini şu şekilde beyan etmiştir: و
كلا نقص عليك من أنباء الرسل ما نثبت به فؤادك و جاءك في هذه الحق و موعظة و ذكرى
للمؤمنين "Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini (tatmin ve) teskin edeceğimiz her haberi sana anlatıyoruz. Bunda sana gerçeğin bilgisi, müminlere de bir öğüt ve bir uyarı gelmiştir." (Hûd, 11/120)

⁷² et-Taberî, VI,328; İbn-i Atiyye, *el-Mubarrer*, s. 563.

⁷³ Fetih, 48/3.

⁷⁴ Kamer, 54/45.

⁷⁵ Kasapoğlu, "Kur'an'da Kıssa Terapisi", s. 72.

⁷⁶ ez-Zerkânî, *Menâbil*, I,58; es-Sâlih, *Mebâbis*, s. 52 vd; Seyyid Kutup, *et-Tasvirül-Fennî fîl-Kur'an*, Dâru'ş-Şurûk, Kahire 2010, s. 151; Muhittin Akgül, *Kur'an İklimine Seyahat*, Işık Yayınları, İstanbul 2008, s. 122; Cârullah b. el-Yemân el-Hatîb, *Kasasul-Kur'an*, Riyâd ts. s. 43; Ebû Şehbe, *el-Medbal*, s. 66.

Görüldüğü gibi bu âyette kıssaların Kur'ân'da varoluş maksadı beyan edilmektedir. Buna göre kıssaların Kur'ân'da geliş maksadı, geçmiş ümmetlerin peygamberlerine karşı yaptıklarını ve peygamberlerin karşılaştıkları halleri anlatmak sûretiyle Hz. Peygamber (a.s.)'ın kalbini takviye etmek ve böylece vazifesini daha iyi bir şekilde yerine getirmesini sağlamaktır.⁷⁷ Âyette geçen ما نثبت به فؤادك ifadesi, kıssalar sayesinde peygamberin iyi hissetmesini sağlamak, kalbini güçlendirmek, takviye etmek, kaygısını giderip rahatlatmak, gönlünü yatıştırmak ve tesellî etmek anlamlarına gelmektedir.⁷⁸

Kur'ân'da bu tür tesellilere ve takviyelere birçok örnek bulunmaktadır. Mesela En'âm sûresinde diğer peygamberlerin de yalanlandıkları ve eziyet gördükleri anlatılmıştır. Fakat onlar, Allah'ın yardımı gelene kadar sabretmelerinin sonunda Allah'ın yardımına nâil olmuşlardır: لقد كذبت رسل من قبلك فصبروا على ما كذبوا وأوذوا حتى أتاهم نصرنا ولا مبدل لكلمات الله “Andolsun ki senden önceki peygamberlerde yalanlanmıştı. Onlar, yalanlanmalarına ve eziyet edilmelelerine rağmen sabrettiler, sonunda yardımımız onlara yetişti. Allah'ın kelimelerini (kanunlarını) değiştirebilecek hiçbir kimse yoktur.” (En'âm, 6/34) Benzer ifadelerle Âl-i İmrân sûresinde de⁷⁹ geçmiş peygamberlerin yalanlandığı ifade edilerek Hz. Peygamber (a.s.) tesellî edilmiş, bu türlü eziyetlerin ve yalanlamaların tüm peygamberlerin başına geldiği ve bundan dolayı da bunların umumi olduğu ifade edilmiştir. Bunun, insan üzerinde olumlu bir tesiri vardır. Zira başa gelen eziyetlerin ve imtihanların husûsî değil de umumî olması, çekilen sıkıntıyı daha da hafifletmektedir.⁸⁰ Böylece bu âyetlerle Hz. Peygamber (a.s.), kavminin ve Yahudilerin yalanlamasına karşı tesellî edilmiştir.⁸¹

Mücâdele sûresinde ise peygamberlerin mutlaka gâlip geleceği vurgulanmıştır: كتب الله لأغلبن أنا ورسلي إن الله لقوي عزيز: “Allah, ‘şüphesiz

⁷⁷ Ebu's-Suûd, *Tefsîru Ebî's-Suûd, İrşâdu'l-Aklî's-Selîm İlâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (Thk. Abdulkâdir Ahmed Atâ) Mektebetu'r-Riyâd el-Hadîse, Riyâd ts. III,103.

⁷⁸ Kasapoğlu, “Kur'ân'da Kıssa Terapisi”, s. 77.

⁷⁹ Âl-i İmrân, 3/184

⁸⁰ Ebu's-Suûd, *İrşâdu'l-Aklî's-Selîm*, II,198 vd.

⁸¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I,438.

ben ve peygamberlerim gâlip geleceğiz' diye yazmıştır. Şüphe yok ki, Allah çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir." (Mücâdele, 58/21)

Görüldüğü gibi bu âyette, Allah'ın ve peygamberlerinin galip olacağı yazıldığı haber verilmiştir. Onlar ya hüccet ya da kılıç ve cihad yönüyle muhakkak ki galip olacaklardır.⁸² Bundan dolayı, ümitsizliğe kapılmaya gerek yoktur. Bazen inananlar maddi olarak çok zayıf görünseler bile sabrın ve sa'yin sonunda Allah'ın yardımıyla muhakkak ki düşmanlarına galip geleceklerdir.

Saffât sûresinde ki âyetlerde⁸³ ise peygamberlerin mutlaka galip ve muzaffer olacakları ifade edilmiştir.⁸⁴ Bu âyette geçen ifadeler peygamberler için va'd, onlara inanmayanlar için ise va'id manasındadır.⁸⁵ Çünkü âyette, peygamberlerin galip olacağına dair Allah Teâlâ'nın bir sözü olduğu bildirilmektedir. Diğer peygamberler için geçerli olan bir söz, muhakkak ki "Hâtemu'l Enbiyâ" (a.s.) için de geçerli olacaktır.

Bazı durumlarda peygamberler ve tâbileri zahiren mağlup görünmektedirler. Fakat işin sonunda inananlar galip,⁸⁶ inkârcılar ise mağlup ve helak olmaktadır. Kur'an'da ki peygamber kıssalarına bakıldığında bu durum çok rahat bir şekilde görülecektir. Mesela Hz. Mûsâ'nın kıssasına bu açıdan bakılabilir. Hz. Mûsâ, zahiri sebepler açısından çok olumsuz bir ortamda doğmuştu. Fakat Allah'ın yardımıyla bütün bu olumsuzluklar içinde vazifesini tamamlamış, İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarmıştı. O gün çok güçlü gözükten düşmanları Firavun ve kavmi ise helak olmuştu.⁸⁷

Kıssa neticesinde görülmektedir ki, yukarıdaki âyetlerde de ifade edildiği gibi peygamber ve beraberindekiler kurtulurken, zahiren çok kuvvetli ve yenilmez görünen inkârcılar mağlup olup

⁸² er-Râzî, *Mefâtib*, XXIX,264; Yazır, *Hak Dini*, VI,4804.

⁸³ Saffât, 37/171-173.

⁸⁴ Muhammed Ali es-Sâbüni, *et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut ts., s. 30.

⁸⁵ Yazır, *Hak Dini*, V,4079.

⁸⁶ er-Râzî, *Mefâtib*, XXVI,158; Ebu's-Suûd, *İrşâdu'l-Aklî's-Selîm*, IV,555.

⁸⁷ Kısanın ayrıntıları için bkz. Tâ Hâ, 20/9-98; Şuarâ, 26/10-68; Kasas, 28/3-42; A'raf, 7/103-137; Yûnus, 10/75-92; Mü'minûn, 23/45-49; Neml, 27/7-14; Mü'min, 40/23-33.

helak olmuşlardır. İşte bunda, Hz. Peygamber (a.s.) için çok büyük bir teselli vardır. Firavun'a karşı Hz. Mûsâ'ya ve İsrailoğullarına yardım eden Allah, Mekke müşriklerine karşı Hz. Muhammed (a.s.)'a ve Müslümanlara elbet yardım edecek ve onları yüz üstü bırakmayacaktır.

Hz. İbrahim'in kıssası da oldukça dikkat çekicidir. O, kendini ilah ilan eden bir zorbayla mücadele etmiş ve onu Allah'a inanmaya davet etmiştir. Sonra tek başına onların putlarını kırmış ve bunun sonunda ateşe atılmasına karar verilmiştir. Büyük bir ateş yakılmış ve bütün zahiri sebeplerin Hz. İbrahim aleyhine olduğu bir anda ateşin içine atılmıştır. İşte o anda Allah'ın yardımı gelmiş ve ateş O'nu yakmamıştır.⁸⁸ İşte Allah'ın peygamberlerine nasıl yardım ettiğinin en önemli örneklerinden biriside bu kıssadır.

Hz. Nuh'un kıssasına da bu açıdan bakılabilir. Kavmi içinde dokuz yüz elli sene davette bulunmasına⁸⁹ rağmen çok az insan iman etmiştir. Açık gizli her türlü tebliğ tekniğini kullanmasına rağmen kavmi yine de O'na inanmamıştır. Bunun üzerine, inanmayanları helak etmesi için Allah'a dua etmiştir. Allah, bir gemi yapmasını vahyettiğinde inananlarla birlikte gemiyi yapmaya başlamıştır. İnkârcıların onların deniz olmayan bir yerde gemi yaptıklarını gördüklerinde onlarla alay etmelerine rağmen Hz. Nûh ve beraberindekiler, Allah'ın yardımı ve azabı gelene kadar sabretmişlerdi. En sonunda Allah'ın va'd ettiği azap gelip tufan koptuğunda inananlar suda boğulurken, inananlar gemiye binerek kurtuldular.⁹⁰ Böylece yine inananlar galip olurken, inkârcılar hüsrana uğrayıp helak oldular.

Yine Hz. Lût'un davetinden, kavminin O'nun davetine karşı takındığı tavrıdan ve sonunda inananların helâk oluşundan bahseden âyetler⁹¹ nâzil olmuştur. Âyetlerde de Hz. Lût'un daveti-

⁸⁸ Kıssanın ayrıntıları için bkz. Enbiyâ, 21/51-71; Şuarâ, 26/69-83; Sâffât, 37/83-99; Bakara, 2/258; En'âm, 6/74-81; Meryem, 19/41-48.

⁸⁹ ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf*, III,431; er-Râzi, *Mefâtih*, XXV,36 vd.

⁹⁰ Kıssanın ayrıntıları için bkz. Hûd, 11/25-48; Şuarâ, 26-103-122; Ankebût, 29/14-15; Sâffât, 37/75-83; Kamer, 54/9-17; Nûh, 71/1-28; Yûnus, 10/71-73.

⁹¹ Bkz. Hûd, 11/77-81; Hicr, 15/67-77; Şuarâ, 26/160-175; Neml, 27/54-57; Ankebût,

ne rağmen kavminin O'na inanmadığı ve yaptıkları çirkinliklere devam ettikleri anlatılmıştır. Onlar zahiren çok güçlüyken, Hiz. Lût'un sebepler açısından dayanacağı bir yer yoktu.⁹² Ama sonunda Allah'ın azabı gelmiş ve inanmayanları yerle bir etmiştir. İşte bu kıssayla da inanmayanların akıbeti haber verilerek Hiz. Peygamber (a.s.) teselli edilmiştir.

Hiz. Hûd,⁹³ Hiz. Şuayb,⁹⁴ Hiz. Sâlih⁹⁵ ve daha birçok peygamberin kıssası da bu açıdan değerlendirilebilir. Bu peygamberler, kavimlerini imana davet etmelerine rağmen kavimleri inkârlarında ısrar etmelerinin sonucu olarak, Allah'ın azabına müstahak olmuşlardır. Allah Teâlâ bu kıssaları anlatarak âdeta Hiz. Peygamber (a.s.)'a şöyle demektedir: "Gördüğün gibi senden önceki peygamberler ne kadar sıkıntı çekmiş olsalar da, sabırlarının sonucu benim yardımım onlara yetişmiş⁹⁶ ve böylece galip olmuşlardır. Onların düşmanları, bugün senin düşmanların olan Mekke müşriklerinden daha güçlü olmalarına rağmen Allah o azgınları helak etmişse,⁹⁷ sana da yardım edecek, senin kavmindeki inanmayanları da helak edecek ve seni onlardan üstün kılacaktır."

Böylece peygamber kıssalarında O'nun için iyi bir örnek, peygamberleri yalanlayanların akıbetlerinde ise güzel bir teselli vardır.⁹⁸ Çünkü yukarıda da görüldüğü gibi kıssalar, bu eziyet ve güçlüklerin geçici olduğunu, iman ehlinin işin sonunda mutlaka kurtuluşa ve galibiyete erdiğini defaatle anlatmış ve bütün zor şartlara sabırla göğüs germenin, bu kutsi dava uğrunda yılmadan mücâhede ve mücadeleye devam etmenin gerekliliğini telkin etmiştir.⁹⁹

Diğer taraftan, kıssaların Hiz. Peygamber (a.s.)'ı ve müminleri tam olarak teselli edebilmesi için, meşakkat ve sıkıntı anında inme-

29/28-35; Kamer, 54/33-39; A'râf, 7/80-84; Sâffât, 37/133-137.

⁹² Hûd, 11/80.

⁹³ Hûd, 11/50-60; Şuarâ, 26/123-140; A'râf, 7/65-72.

⁹⁴ Hûd, 11/84, 91, 94-95.

⁹⁵ Hûd, 11/61-68; A'râf, 7/73-79; Şuarâ, 26/141-159; Neml, 27/45-53.

⁹⁶ En'âm, 6/34.

⁹⁷ Muhammed, 47/13.

⁹⁸ el-Kattân, *Mebâbis*, s. 104.

⁹⁹ İdris Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir 1994, s. 293 vd.

si gerekiyordu. Meşakkatin etkisi geçtikten ve ya meşakkat unutulduktan sonra ya da henüz bir sıkıntıyla karşılaşmadan önce, teselli edici ifadelerin ve kıssaların gelmesinin tesiri çok fazla olmazdı. İşte burada, “Kur’ân’ın Tencîm’inin” önemi ortaya çıkmaktadır. Tencîm neticesinde, meşakkat anında Allah Teâlâ, içinde teselli edici kıssalar bulunan âyetleri indirerek, Hz. Peygamber (a.s.)’ın kalbini takviye etmiş ve O’nu teselli etmiştir. Şayet Kur’an müneccemen inmemiş olsaydı, bunun bu şekilde gerçekleşmesi mümkün olmazdı.

Bu bağlamda içinde peygamber kıssalarının bulunduğu sûrelerin nüzûl zamanları oldukça manidardır. Malumdur ki, Hz. Peygamber (a.s.)’ın ve müslümanların teselliye ve müjdeye en fazla ihtiyaç duydukları zaman vahyin Mekke dönemi idi. Bu dönemde Müslümanlar maddeten zayıf oldukları için çok fazla sıkıntıyla karşılaşıyorlardı. Müşrikler ise güçlü olduklarından dolayı özellikle zayıf Müslümanlar başta olmak üzere inananlara eziyet ediyorlardı. Bu yüzden Mekke dönemi teselliye en çok ihtiyaç duyulan dönemdi. İşte bu manada kıssaları muhtevi sûrelere bakıldığında, Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri hariç, içinde geçmiş peygamberlerin ve geçmiş ümmetlerin kıssalarının bulunduğu sûrelerin Mekke olduğu görülecektir.¹⁰⁰ Bu da, Kur’ân’ın peyderpey inişinin ne kadar isabetli olduğunu göstermektedir.

2.4. Şüphelenmemesi İstenerek Teselli ve Takviye Edilmesi

Yukarıda zikredilen âyetlere ek olarak bazı âyetlerde ise şüphelenmemesi istenerek kalbi takviye edilmiştir. Böylece inanmayanların sözlerinden ve davranışlarından dolayı kalbine herhangi bir şüphe düşmesi engellenmiştir.

İnanmayanlar bazen tehdit, bazen de teşvikle Hz. Peygamber (a.s.)’ı şüpheye düşürmek ve O’nu davetinden alıkoymak istiyorlardı. Onların bu konudaki hırslarını İsrâ sûresindeki şu âyet gayet güzel açıklamaktadır: “Onlar, sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı uydurman için az kalsın seni ondan şaşirtacaklardı. (Eğer

¹⁰⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 61.

böyle yapabilselerdi) işte o zaman seni dost edinirlerdi. Eğer biz sana sebat vermiş olmasaydık, az kalsın onlara biraz meyledecektin.” (İsrâ, 17/73-74) Bu âyet, kâfirlerin Hz. Peygamber (a.s.)'ı dave-tinden alkoymak için her türlü yolu ve vesileyi denediklerini beyan etmektedir. Fakat âyette de belirtildiği gibi Allah Teâlâ O'nu sabitkadem kılarak, onlara meyletmekten alkoymuştur. Bu da, âyetlerin peyderpey ve art arda gelmeleri neticesinde mümkün olmuştur. Bu sayede onlar herhangi bir şüphe ortaya attıklarında, gelen âyetler o şüpheyi çürütmüş, bir ithamda bulduklarında o ithamı def etmiş, bir plan çevirdiklerinde hemen o planı deşifre etmiş, kendilerine göre O'nu sıkıntıya sokacak ve aciz bırakacak sorular sorduklarında da hemen bu sorulara cevap vermiş ya da asılsız olanları çürütmüştür. İşte böylece Hz. Peygamber (a.s.) teselli olmuş ve kalbi takviye edilmiştir.¹⁰¹

İnanmayanların yönelttikleri sorulara, ortaya attıkları şüphelere en güzel şekilde cevap verileceği Furkân sûresinde şöyle haber verilmiştir: “Onlar sana hiçbir misal getirmezler ki (buna karşılık) sana gerçeği ve en güzel açıklamayı getirmiş olmayalım.” (Furkân, 25/33) Görüldüğü gibi bu âyette inananların getireceği mesellere en güzel şekilde cevap verileceği veya onların getirmiş olduklarından daha güzelinin getirileceği söylenmekle Hz. Peygamber (a.s.)'ın kalbi takviye edilmiştir.¹⁰²

Mesela Bakara sûresinde kendilerine kitap verilenlerin Hz. Peygamber (a.s.)'ı kendi çocuklarını tanıdıkları gibi tanıdıkları fakat buna rağmen hakkı gizleyip inanmadıkları haber verilerek onların bu yaptıklarından dolayı bir şüpheye düşmemesi istenmiştir: الذين آتيناهم الكتاب يعرفونه كما يعرفون أبناءهم و إن فريقا منهم ليكتمون الحق و هم يعلمون الحق من ربك فلا تكونن من الممترين “Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Peygamberi) oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Böyle iken içlerinden birtakımı bile bile gerçeği gizlerler. Hak (ancak) Rabbindedir. Artık, sakın şüpheye düşenlerden olma.” (Bakara, 2/146-147) Yûnus sûresinde ise Hz. Peygamber (a.s.)'ın, kendisine gelen mesajlardan

¹⁰¹ Hüsâvî, *Menbecü'l-Kur'an*, s. 163.

¹⁰² Hicâzî, *el-Vahdetü'l-Mevdüriyye*, s. 80.

şüphe içinde olması durumunda¹⁰³ Tevrât'ı okuyanlara sorması ve şüpheye düşmemesi istenmektedir: *فإن كنت في شك مما أنزلنا إليك فسنل الذين يقرؤون الكتاب من قبلك لقد جاءك الحق من ربك فلا تكونن من الممترين* “Eğer sana indirdiğimiz şeyden şüphe içinde isen, senden önce Kitab'ı (Tevrât'ı) okuyanlara sor. Andolsun ki, sana Rabbinden hak gelmiştir. O halde, sakın şüphe edenlerden olma.” (Yûnus, 10/94)

Hiz. Peygamber (a.s.)'in kalbinden şüpheyi izale etmeyle ilgili daha başka âyetler de¹⁰⁴ mevcuttur. Bu husustaki âyetlerden bazıları Mekki bazıları da Medenîdir. Bu da, Hiz. Peygamber (a.s.)'ı şüpheye düşürme gayreti ve çabasında Mekke müşrikleri, Yahudi ve Hıristiyanların müşterek olduklarını göstermektedir.¹⁰⁵ Fakat peyderpey nâzil olan vahiy, Hiz. Peygamber (a.s.)'in, onların tuhaf isteklerinden ve iddialarından dolayı şüpheye düşmesini engelleyerek davasında sâbit olmasını sağlamıştır.

2.5. Hiz. Peygamber (a.s.)'i Tesellî ve Takviye Eden Çeşitli Durumlar

“Kur'ân Tencîmi”nin bir sonucu olarak Hiz. Peygamber (a.s.)'in kalbini takviye eden bir başka durum ise Kur'ân'ın, peyderpey inmesi neticesinde müşriklere ara ara tahaddîde bulunması ve onların bu tahaddî karşısında âciz kalmalarıdır. Bu durum Kur'ân'ın mu'cize olduğunu ispatlamış ve Hiz. Peygamber (a.s.) tarafından uydurulduğu iddiasını çürütmüştür. Böylece düşmanlarının aczini ve Kur'ân'ın i'câzının mükemmelliğini gören Hiz. Peygamber (a.s.)'in kalbi takviye edilmiştir.¹⁰⁶

Ayrıca Tencîm'in neticesinde sorulan sorulara¹⁰⁷ vahiy kanalıyla

¹⁰³Bu âyetin muhatabının Hiz. Peygamber (a.s.) olmadığını söyleyenler de vardır. Yani şüphelenen diğer insanlardır. Bir kısım alimlere göre ise burada ki hitap Hiz. Peygamber (a.s.)'a dır. Fakat o herhangi bir şüphe içinde değildi. Bu tür bir kullanım Araçlar tarafından bilinmekte idi. Mesela bir kimsenin kölesine şöyle derdi: “şayet benim kölem isen bana itaat et” burada kölenin köleliği hakkında bir şüphe yoktur. Böylece bu âyetten de aslında Hiz. Peygamber (a.s.)'in şüphe içinde olduğu anlaşılmalıdır. Bkz. er-Râzî, *Mefâtih*, XVII,134 vd; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, s. 637.

¹⁰⁴ İlgili âyetler için bkz. Âl-i İmrân, 3/59-60; Hûd, 11/17; Hûd, 11/109.

¹⁰⁵ Hüsâvî, *Menbecu'l-Kur'ân*, s. 269.

¹⁰⁶Nâsîru'd-Dîn Ebû Said Abdullah İbn-i Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî el-Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâr-ı Sâdır, Beyrût 2001, II,736; Yazır, *Hak Dimi*, V,4584; ez-Zerkânî, *Menâbil*, I,57; Hüsâvî, *Menbecu'l-Kur'ân*, s. 174 vdd.

¹⁰⁷Hiz. Peygamber (a.s.) a sorulan ve bu sorular hakkında inen âyetler için bkz. İsrâ,

la cevap verilmesi de Hz. Peygamber (a.s.)'in kalbini kuvvetlendirmiştir. Bu konuda en-Nehhâs şöyle demektedir: “Kur'an'ın peyderpey inişi nübüvvetin alametlerinden birisidir. Çünkü onların sordukları her soruya cevap verilmiştir. Bu ise ancak bir peygamber vasıtasıyla olabilir. Bunun böyle olması hem Hz. Peygamber (a.s.)'in kalbi için, hem de Müslümanların kalbi için bir takviyedir.”¹⁰⁸

İbn-i Kesîr de, Hz. Cebrâil'in sorulan sorulara cevap getirmesi neticesinde, Hz. Peygamber (a.s.)'in sürekli Allah Teâlâ tarafından muhatap alındığını ve bunun da Hz. Peygamber için bir şerefendirme olduğunu söylemiştir. Çünkü bu nüzül sayesinde, sabah-akşam, seferdeyken ve mukim iken kendisine Allah tarafından sürekli vahiy geliyordu.¹⁰⁹ Böylece vahiy her zaman O'nunla birlikte yürüyor, O'nu şerefendiriyor ve kalbini tesbît ediyordu.

Diğer taraftan Kur'an'ın peyderpey inmesi neticesinde Müslümanların, inen ayetleri daha iyi anlayıp onlarla güzel bir şekilde amel etmeleri de Hz. Peygamber (a.s.)'in kalbini kuvvetlendiren ve göğsüne inşirah veren hususlardandır.¹¹⁰ Yine Peyderpey iniş, Hz. Peygamber (a.s.)'in da Kur'an'ı ezberlemesini kolaylaştırmıştır. Bu da, O'nun kalbini takviye eden durumlardandır.¹¹¹ Müfessirlerin birçoğu, Furkân sûresi 32'inci ayeti tefsir ederken, Hz. Peygamber (a.s.)'in ümmîliği bağlamında “kalbini pekiştirme” ifadesi ile kastedilen en önemli hikmetlerden birisinin, “Hz. Peygamber (a.s.)'in ümmî olmasından dolayı Kur'an'ı daha iyi ezberlemesini ve anlamasını sağlamak” olduğunu söylemişlerdir.¹¹²

17/85; Müllk, 67/25-26; A'râf, 7/187; Ahzâb, 33/63; Nâziât, 79/42-44; Tâ-hâ, 20/15.

¹⁰⁸ el-Kurtubî, *el-Câmi*, XIII,26; eş-Şevkânî, *Fetbu'l-Kadîr*, s. 1255. Bu iki eserde en-Nehhâs'ın bu şekilde söylediği rivayet edilmiştir. en-Nehhâs'ın “*Meânî'l-Kur'an*” ın da ise biraz farklı şekilde şu ifadeler vardır: “*Çünkü Allah Teâlâ Kur'an'ı parça parça indirildiğinde, sordukları sorulara vaktinde cevap gelmiş oluyordu. Dolayısıyla bununla kalp takviye edilmiş oluyordu.*” Bkz. en-Nehhâs, *Meânî'l-Kur'an*, II,829.

¹⁰⁹ İbn-i Kesîr, *Muhtasar Tefsîr İbn-i Kesîr*, II,631 vd.

¹¹⁰ İbn-i Âşûr, *et-Tabrîr ve't-Tevvîr*, XIX,20.

¹¹¹ Hicâzî, *el-Vabdetu'l-Mevdüüyye*, s. 79; Komisyon, *el-Mevsüatu'l-Kur'âniyye*, s. 594.

¹¹² Bkz. el-Beğavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, s. 926; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III,270; İbn-i Atiyye, *el-Muharrer*, s. 1382; er-Râzî, *Mefâtîb*, XXIV,73; el-Kurtubî, *el-Câmi*, XIII,25; el-Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II,736; en-Nesefî, *Medârik*, II,187; eş-Şevkânî, *Fetbu'l-Kadîr*, s. 1255; İsa, *Teyisîr*, II,477; es-Sâbûnî, *Safvet*, II,362.

İşte bütün bunların sonucunda Furkân sûresindeki âyette vurgulanan “kalbinin takviye edilmesi ve sağlamaştırılması”, Allah’a olan iman ve güvenini arttırmak, O’nun, her zaman ve mekânda kendisi ile beraber olduğu gerçeğini hissettirmek; inanmayanların inkâr ve yalanlamaları karşısında sarsılmasını önlemek, onların sorularına cevap vermek; her ne sebeple olursa olsun düştüğü sıkıntılar karşısında kendisini tesellî edip kalbini ferahlatmak; korku ve endişelerini gidermek; âyetlerin manalarını iyice kavratmak; hüküm ve hikmetlerini tanınmasına yardımcı olmak¹¹³ ve her bir şüphe ile ortaya çıktıklarında hasımlarını susturmak¹¹⁴ gibi çeşitli şekillerde tezahür etmiştir. Böylece O’nun Allah Teâlâ tarafından gözetildiği, Allah’ın inayeti altında olduğu, Allah’la bağlantısının kesilmediği ve Allah’ın, O’nu himaye etmeye devam ettiği her daim hissettirilmiştir. Bu himaye ve desteklemenin etkili olabilmesi için devamlı olması, âyetlerin ara ara gelmesi gerekmektedir. Zira bir insana, koruyucu ve kollayıcısının sağladığı emniyet ve psikolojik destek, sürekli olduğunda etkili olmaktadır. Onu birbiri ardınca ziyaret etmesi, her ziyaret ettiğinde onu, kendisini güçlendiren bir enerjile donatması, ona yardım etmesi ve onu koruması¹¹⁵ kişinin kendisini psikolojik olarak daha iyi hissetmesini sağlar. İşte peyderpey gelen her bir âyet, Allah Teâlâ’nın Hz. Peygamber (a.s.)’ı desteklemesini sağlamıştır. Bu yüzden gelen her âyet, davetini yayması ve düşmanlarıyla mücadele etmesi hususunda O’na yeni bir güç ve konsantrasyon sağlamıştır.

Sonuç

Kur’ân’ın peyderpey nüzulünün pek çok hikmeti bulunmaktadır. Fakat bu hikmetlerin en önemlilerinden birisi âyette de belirtildiği gibi, “Hz. Peygamber (a.s.)’ın kalbinin takviye edilmesi ve O’nun tesellî edilmesidir.” Bu nüzûl neticesinde, yirmi üç senelik risâlet devri boyunca muhataplarına sürekli tebliğde bulunan ve

¹¹³ Zeki Duman, *Nüzûlundan Günümüze Kur’ân ve Müslümanlar, Nasıl Okudular Nasıl Okumalıyız*, Fecr Yayınevi, Ankara 1996, s. 61.

¹¹⁴ İsa, *Teyisr*, II,477.

¹¹⁵ Abdu’l Mün’im en-Nemir, *Ulûmu’l-Kur’âni’l-Kerim*, Dâru’l-Kutubi’l-İslâmiyye-Dâru’l-Kitâbi’l-Mısri-Dâru’l-Kitâbi’l-Lübnâni, Kâhire 1983, s. 81 vd.

onların her türlü eziyetleriyle ve baskılarıyla karşılaşan Hz. Peygamber (a.s.), Allah'ın yardımını, desteğini her zaman yanında hissetmiş, yalnızlık ve terk edilmişlik duygusuna kapılmamış, ümitsizlik ve hüznün kendisine hâkim olamamıştır. Bunun sonucu olarak ise, tebliğ vazifesini en güzel şekilde yerine getirmiş; peyderpey nâzil olan âyetlerin müjdesiyle, güzel âkıbetin ve galibiyetin inananların olacağına tam kanaat getirdiği için de düşmanların eziyetlerine sabretmiş ve ümitsizliğe düşmemiştir. Böylece peyderpey nüzül, Hz. Peygamber (a.s.)'ın tebliğ vazifesini tam olarak yerine getirmesini sağlamıştır. İşte tüm bunlardan dolayı, vahyin ilk muhatabı ve ilk mübelliği açısından en uygun nüzül "müneccemen nüzül" olduğu için Allah Teâlâ, son Peygamberi 'ne Son Kitab'ını bu şekilde indirmiştir.

Kaynaklar

Akgül, Muhittin, *Kur'an İklimine Seyahat*, Işık Yayınları, İstanbul 2008.

el-Âlûsi, Ebu'l-Fadl Şihâbu'd-Din es-Seyyid Mahmûd, *Rûbu'l-Meâni fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesâni*, (Thk. es-Seyyid Muhammed es-Seyyid, Seyyid İbrahim İmrân), Dâru'l-Hadis, Kahire 2005.

el-Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd, *Meâlimu't-Tenzil*, Dâr-ı İbn-i Hazm, Beyrut 2002.

el-Beydâvi, Nâsıru'd-Din Ebû Saîd Abdullah İbn-i Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Dâr-ı Sâdır, Beyrût 2001.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsîri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1991.

Bırışık, Abdulhamit, "Nüzûl", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2007, XXXIII, 308-309.

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâil el-Cu'fi, *el-Câmiu's-Sabîh*, (Thk. Muhammed Nizâr Temim, Heysem Nizâr Temim) Dâru'l-Erkâm, Beyrût ts.

Canan, İbrahim, *Peygamberimizin Tebliğ Metotları*, Yeni Akademi

- Yayınları, İstanbul 2007.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, T.D.V. Yayınları, Ankara 1997.
- el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Abkâmu'l-Kur'ân*, (Nşr. Abdusselam Muhammed Ali Şahin), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2007.
- el-Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, Dâru'r-Reyyân Li't-Turâs, Medîne ts.
- Demirci, Muhsin, "Kur'ân Vahyinin Nüzûl Keyfiyeti ve Korunması", *D.İ.D.*, 46 (1), Ocak-Şubat-Mart 2010, 7-32.
- Duman, Zeki, *Nüzûlundan Günümüze Kur'ân ve Müslümanlar*, Nasıl Okudular Nasıl Okumalıyız, Fecr Yayınevi, Ankara 1996.
- Ebu's-Suûd, Tefsîru Ebi's-Suûd, *İrşâdu'l-Aklîs-Selîm İlâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (Thk. Abdulkâdir Ahmed Atâ) Mektebetu'r-Riyâd el-Hadîse, Riyâd ts.
- Ebû Şâme el-Makdisî, Şihâbu'd-Dîn Abdurrahman b. İsmâil b. İbrâhim, *Kitâbu'l-Mürşidi'l-Vecîz İlâ Ulûmin Teteallaku Bi'l-Kitâbi'l-Azîz*, (Thk. Tayyar Altıkulaç) Dâr-ı Sâder, Beyrût 1985.
- Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *el-Medbal Li Dirâseti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut 1992.
- el-Ferrâ, Ebû Zekerîyya Yahya b. Ziyâd, *Meâni'l-Kur'ân*, (Thk. Muhammed Ali en-Neccâr), el-Hey'etu'l-Mısıriyyetu'l-Âmmetu Li'l-Kitâb, Kahire 2000.
- Gökkır, Necmettin, "Hz. Muhammed'in Ümmî Olması Kur'ân-ı Kerîm'in Peyderpey Nâzil Olmasının Hikmetlerinden Biri Midir?", *İstanbul ÜİFD*, S. 17, 2008, 197-222.
- Güngör, Mevlüt, "Kur'ân'ın Peyderpey İndirilmesindeki Hikmetler", *D.İ.D.*, S. III, Temmuz- Ağustos-Eylül 1988.
- Hassân, Temmâm, *el-Beyân fî Ravâii'l-Kur'ân*, *Mektebetu'l-Usre- Âlemu'l-Kutub*, Kahire 2003.
- el-Hatîb, Cârullah b. el-Yemân, *Kasasu'l-Kur'ân*, Riyâd ts.
- Hicâzî, Muhammed Mahmûd, *el-Vahdetu'l-Mevdûiyye fî'l-Kur'âni'l-*

- Kerim*, Dâru'l-Kutubi'l-Hadise, Kahire 1970.
- Hûsâvî, Abdurrahman b. Abdulcebbâr Salih, *Menbecu'l-Kur'âni'l-Kerim fî Tesbîti'r Rasûl ve Tekrîmih*, Dâru'z-Zehâir, ed-Demmâm 1995.
- İbn-i Abbâs, Abdullah, *Tenvîru'l-Mikyâs Min Tefsîr-i İbn-i Abbâs*, (Cem', Mecduddîn Muhammed b. Yakup el-Firûzâbâdî) Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2008.
- İbn-i Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *Tefsîru't-Tabrîr ve't-Tenvîr*, Dâru Suhûn, Tunus 1997.
- İbn-i Atiyye el-Endülüsî, Ebû Muhammed Abdu'l-Hak, *el-Muharreru'l-Veciz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Dâru İbn-i Hazm, Beyrut 2002.
- İbn-i Fâris, Ebu'l Hüseyin Ahmed İbn-i Zekeriyya, *Mekâyîsu'l-Luga*, Dâru'l-Hadis, Kahire 2008.
- İbn-i Kesîr, el-Hâfız İmâdu'd-Dîn Ebu'l-Fidâ İsmâil, *Mubtasar Tefsîr İbn-i Kesîr*, (Thk. ve ihtisâr, Muhammed Ali es-Sâbûnî) Dâru'l-Kalem-Mektebet-u Cidde, Beyrut ts.
- İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Hadis, Kahire 2003.
- İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâleddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, Dâr-ı İbn-i Hazm – el-Mektebu'l-İslâmi, Beyrut 2002.
- İsa, Abdulcelîl, *Teyşîru'l-Kur'âni'l-Kerim Li'l-Kırâati ve'l-Fehmi'l-Mustakîm*, el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Âmmetu Li'l-Kitab, Kahire 2009.
- el-İsfehânî, er-Râgıb, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2001.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'an Psikoloji Atlası*, Kendini Bilmek Yayınları, Malatya 2010.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, "Kur'an'da Kıssa Terapisi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), Aralık 2004, 69-80.
- el-Kattân, Mennâ, *Mebâbis fî Ulûmi'l-Kur'an*, Mektebet-i Vehbe, Kâhire 2008.

- Komisyon, *el-Mevsûatu'l-Kur'âniyye el-Mutabassısa*, Vizâretu'l-Evkâf, el-Meclisu'l-A'lâ Li's-Şuûni'l-İslâmiyye, Kahire 2006.
- el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensâri, *el-Câmi' Li Abkâmî'l-Kur'an*, (Thk. İmâd Zeki el-Bârûdî, Hayrî Saïd) el-Mektebetü't-Tevfikîyye, Kahire 2008.
- Kutub, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, Dâru's-Şurûk, Kahire 1998.
- Kutub, Seyyid, *et-Tasvîru'l-Fenni fi'l-Kur'an*, Dâru's-Şurûk, Kahire 2010.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Kur'an'ı Nasıl Anlayalım*, (Çev. Bekir Karlığa), İşaret Yayınları, İstanbul 1997.
- Mukâtil b. Süleyman el-Belhî, *Tefsîr-i Mukâtil b. Süleyman*, (Thk. Ahmed Ferîd) Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2003.
- Mukâtil b. Süleyman el-Belhî, *el-Vucûb ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2008.
- en-Nehhâs, Ebû Ca'fer, *Meânî'l-Kur'an*, (Thk. Yahya Murâd) Dâru'l-Hadîs, Kahire 2004.
- en-Nemir, Abdu'l Mün'im, *Ulûmu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye-Dâru'l-Kitâbi'l-Mısri-Dâru'l-Kitâbi'l-Lübânî, Kâhire 1983.
- en-Nesefî, Abdullah İbn-i Ahmed İbn-i Mahmûd, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2008.
- er-Râzî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, (Thk. İmâd Zeki el-Bârudi) el-Mektebetü't-Tevfikîyye, Kahire 2003.
- er-Râzî, Zeynuddîn Muhammed b. Ebû Bekir Abdulkâdir, *Tefsîru Garîbî'l-Kur'âni'l-Azîm*, (Thk. Hüseyin Elmalı), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefâsîr*, Dersaâdet, İstanbul ts.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *et-Tibyân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut ts.
- es-Sa'dî, Abdurrahman b. Nâsır, *Teyşîru'l-Kerîmi'r-Rahman fi Tefsîri*

- Kelâmi'l-Memmân*, Mektebet-u Beyti's-Selâm, Riyâd 2010.
- Sâid, Muhammed Ra'fet, *Târibu Nuzûli'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Vefâ, Mansûra 2002.
- es-Sâlih, Subhî, *Mebâbis fî Ulûmi'l-Kur'an*, Dersâadet, İstanbul ts.
- es-Setrâvî, Abdu's-Şehîd Mehdî, el-Kur'an, *Nebc ve Hadâra*, Şirketu'l-Mustafâ, Beyrût 1997.
- es-Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Dâru İbn-i Kesîr, Dımeşk-Beyrût 2002.
- es-Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân, *Lübâbu'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nuzûl*, Müessesetü'l-Muhtâr, Kahire 2006.
- es-Suyûtî, Celâleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *Tefsîru'l-Celâleyn*, Dâru'l-Menâr, Kahire ts.
- Şengül, İdris, *Kur'an Kısaltarı Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir 1994.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr, el-Câmi' Beyne Fenneyîr-Rivâye ve'd-Dirâye Min İlmi't-Tefsîr*, Dâr-ı İbn-i Hazm, Beyrut 2000.
- eş-Şinkitî, Muhammed Emin b Muhammed el-Muhtar, *Edvâu'l-Beyân fî İzâhî'l-Kur'an bi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2006.
- Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2012.
- et-Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'an*, Müessesetü'l-A'lamî Li'l-Matbûât, Beyrût 1997.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed İbn-i Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, Tefsîru't-Taberî, el-Mektebetu't-Tevfikîyye, Kahire 2004.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Matbaai Ebuzziya, İstanbul 1935-1939.
- Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Kerîm ve Kur'an İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000.
- ez-Zebîdî, Muhammed Murtazâ, *Tâcu'l-Arûs Min Cevâbiri'l-Kâmûs*,

Mektebet-i Hukûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt 1965-2001.

ez-Zemahşerî, Cârullah Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *Tefsiru'l-Keşşâf An Hakâiki Gavâmizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vucûbi't-Te'vîl*, (Nşr. Muhammed Abdusselam Şahin) Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1995.

ez-Zerkânî, Muhammed Abdu'l-Azîm, *Menâbilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2003.

ez-Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Burbân fî Ulûmi'l-Kur'an*, (Thk. Ebû'l-Fadl ed-Dimyâti), Dâru'l-Hadis, Kahire 2006.